

Przemoc domowa jako źródło dysfunkcji rodzinnej

Domestic violence as a source of family dysfunction

Wprowadzenie

Rodzina, będąca fundamentalną jednostką społeczną, często wyznacza ton dla życia jednostek oraz ich interakcji z otoczeniem. Jednakże, nie wszystkie rodziny funkcjonują w sposób sprzyjający zdrowemu rozwojowi i pełni życia. Zjawisko dysfunkcjonalności rodzin, charakteryzujące się niestabilnymi relacjami, trudnościami w komunikacji oraz brakiem adekwatnego wsparcia emocjonalnego, stanowi istotny problem społeczny, który ma negatywne konsekwencje dla jednostek i społeczności.

Współczesna instytucja rodziny przyciąga ogromne zainteresowanie ze względu na jej fundamentalną rolę w kompleksowym rozwoju jednostki. Tylko wtedy, gdy funkcjonuje ona sprawnie i harmonijnie, może zapewnić optymalne warunki do rozwoju, zaspokoić podstawowe potrzeby oraz skutecznie przygotować do funkcjonowania w społeczeństwie. Każda rodzina jest unikalnym systemem operującym w określonych ramach, charakteryzującym się specyficznymi formami interakcji, które mogą ułatwiać bądź też utrudniać realizację jej zadań i określać poziom efektywności (Nowak 2019). W środowisku domowym można zauważyć liczne zmiany, wynikające z postępu zarówno cywilizacyjnego, jak i kulturowego społeczeństwa. Te przemiany niosą ze sobą zarówno pozytywne aspekty, jak i negatywne zjawiska, które bezpośrednio zagrażają życiu rodzinnemu. Należą do nich między innymi: migracje

zarobkowe rodziców i wynikające z tego eurosieroctwo, nadmierne zaangażowanie w życie zawodowe, osłabienie więzi między członkami rodziny, wzrost liczby konfliktów między małżonkami prowadzących do rozwodów, patologizacja życia społecznego oraz pojawienie się nowych form uzależnień (Bębas 2020). Nie wszystkie rodziny potrafią radzić sobie skutecznie z trudnościami i świadomie realizować swoje zadania opiekuńcze oraz wspierać rozwój swoich członków na płaszczyźnie społecznej, emocjonalnej czy intelektualnej.

Aby zrozumieć pojęcie rodziny dysfunkcyjnej, warto najpierw wyjaśnić pojęcie, jakim jest „dysfunkcja”. Dysfunkcja oznacza „nieprzystosowanie czegoś, do pełnienia określonych funkcji” (Słownik Języka Polskiego). Według pedagoga Stanisława Kawuli dysfunkcje pojawiają się w rodzinie, gdy rodzice zamiast wspierać i chronić dziecko, ignorują je lub atakują za jego naturalne cechy. To powoduje, że dzieci rozwijają w sobie nieprawidłowe mechanizmy obronne, aby przetrwać emocjonalnie, zachowując wiarę w to, że rodzice zawsze mają rację. Dorosłe dzieci z takich rodzin często same stają się rodzicami, którzy są niezdolni do prawidłowego funkcjonowania rodziny (Kawula, Brągiel, Janke 2007).

Pojęcie rodziny dysfunkcyjnej jest szeroko definiowane w literaturze, ze szczególnym uwzględnieniem różnych zaburzeń życia rodzinnego. W rodzinie dysfunkcyjnej często występuje brak zaspokojenia potrzeb jej członków, duży poziom lęku i niepokoju, chaos w pełnieniu ról oraz problemy w komunikacji i relacjach. A. Przybyłka opisuje rodzinę dysfunkcyjną jako taką, w której życie społeczne jest oparte na odrzuconych wartościach, normach i wzorcach zachowań, które są przekazywane między pokoleniami podczas procesów socjalizacji. To przyczynia się do pogłębiania nieprzystosowania społecznego dzieci i prowadzi do zakłóceń w relacjach, komunikacji wewnątrzrodzinnej oraz w dużym stopniu zjawisk takich jak przemoc (Cudak, 2011).

Metodologiczne podstawy badań własnych

Artykuł prezentuje wyniki badań własnych nad postrzeganiem przez pracowników socjalnych zjawiska przemocy w rodzinie. Za przedmiot badań uznano zjawisko przemocy w rodzinie. Dla przeprowadzanych badań cel sformułowano jako: Poznanie zjawiska przemocy w rodzinie. Problem główny, który został poddany badaniom, brzmi: Czym charakteryzuje się zjawisko przemocy w rodzinie? Aby skonkretyzować problem główny, dokonano podziału na problemy szczegółowe, które dotyczyły przyczyn występowania przemocy w rodzinie, charakterystyki rodzin, w których występuje przemoc w rodzinie oraz konsekwencji

występowania przemocy w rodzinie. Grupę badawczą stanowili pracownicy socjalni w liczbie 22, dobrani losowo. Ponad trzy czwarte badanych stanowiły kobiety. Znaczna liczba respondentów znajdowała się w przedziale wiekowym od 26 do 45 lat, zaś najmniejszy odsetek stanowiły osoby w wieku poniżej 25 lat oraz powyżej 46 roku życia. Przeważająca liczba ankietowanych zamieszkiwała miasta do 50 tys. mieszkańców. Niewielką grupę stanowiły osoby bytujące w miastach zamieszkałych przez 50 tys. – 150 tys. osób. Badania przeprowadzono w formie online. W analizie zebranego materiału badawczego wykorzystano metodę ilościową, metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety i kwestionariusza ankiety.

Ujęcie definicyjne przemocy w rodzinie

Przemoc to zjawisko, które nie tylko wywołuje szok i zgorszenie, ale również pozostawia trwałe piętno na życiu jednostek oraz społeczeństw jako całości. Przemoc w rodzinie dotyka wszystkich, niezależnie od ich statusu społecznego czy materialnego oraz bez względu na wiek czy płeć. Jest to szczególnie drażliwy problem, ponieważ sprawcami często są osoby bliskie, co powoduje głębokie i trwałe cierpienie u ofiar, które może trwać przez wiele lat, a nawet całe życie (Czyżewska 2022). Rodzina, która powinna być miejscem bezpiecznym, spokojnym i pełnym miłości, często staje się źródłem codziennych tragedii. Dlatego tak ważne jest podejmowanie działań przeciwko przemocy w rodzinie.

Pojęcie przemocy jest szeroko rozumiane i interpretowane w literaturze oraz w codziennym języku. Często używa się go zamiennie z takimi terminami jak brutalność, okrucieństwo czy przestępczość (Młyński 2012). Psychologowie definiują przemoc w rodzinie jako celową agresję, która narusza prawa i dobra innych osób, powodując szkody zarówno psychiczne, jak i fizyczne, oraz opierającą się na dominacji sprawcy nad ofiarą (Błachut 2004).

Według Anny Lipowskiej-Teutsch (2009) osoby stosujące przemoc dokładnie planują swoje działania. Definiuje ona przemoc jako „zespół atakujących, nadzorujących i kontrolujących zachowań, obejmujących przemoc fizyczną, przemoc seksualną i przemoc emocjonalną. Jest to spójna całość, ciąg zachowań o charakterze zamierzonym i instrumentalnym, których celem jest zniewolenie ofiary, wyeliminowanie jej suwerennych myśli i działań, podporządkowanie jej żądanom i potrzebom sprawcy”.

Koncentrując się na dalszych rozważaniach w kwestii przemocy w rodzinie przywołano definicje skupiające się ściśle na problemie krzywdzenia najbliższych.

Jerzy Mellibruda (2009) objaśnia to zjawisko jako „działanie lub zaniechanie dokonywane w ramach rodziny przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi sił lub władzy, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a przede wszystkim w ich życie lub zdrowie (fizyczne lub psychiczne), które powoduje u nich szkody lub cierpienie”.

Zaś Jadwiga Mazur (2002) w swoich rozważaniach podkreśla dotkliwe skutki towarzyszące osobie dotkniętej tym problemem, stwierdza, iż przemoc w rodzinie to „każde działanie jednego z członków rodziny lub zaniechanie, które zagrażają życiu, cielesnej i psychicznej integralności lub wolności innego członka tej samej rodziny bądź poważnie szkodzą rozwojowi jego (jej) osobowości”.

Poza naukową literaturą definicje przemocy znajdują się również w różnych dokumentach prawnych, takich jak ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, która została przyjęta 29 lipca 2005 roku. Ta obowiązująca regulacja określa obowiązki różnych podmiotów w zakresie zapobiegania przemocy w rodzinie oraz przedstawia standardy postępowania wobec ofiar i sprawców tego zjawiska. W artykule 2. znajduje się wyjaśnienie, według którego przemocą w rodzinie nazywamy „[...] jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, [członków rodziny] w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą” (Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie).

Zgodnie z wynikami przeprowadzonych badań ponad 36% ankietowanych w stopniu częstym pracowało z rodzinami, które zmagają się z problemem przemocy. Nieco ponad 27% pracowników socjalnych zgłosiło, że mają średnią częstotliwość kontaktu z omawianymi zjawiskami. Grupa osób, które bardzo często miały kontakt z tym zjawiskiem, stanowiła 22,7% ankietowanych. Natomiast 13,6% respondentów to osoby, które rzadko współpracują z rodzinami dotkniętymi omawianymi problemami.

Typy przemocy

Przemoc to złożone zjawisko, które może objawiać się w różnych formach, takich jak fizyczne, psychiczne, seksualne, ekonomiczne lub zaniedbywanie. Często różne rodzaje przemocy występują jednocześnie, mając na celu wyrządzenie szkody.

W literaturze wyróżnia się dwa główne sposoby jej przejawiania się: świadome, zaplanowane działania oraz reakcje wywołane nagłymi emocjami, określane odpowiednio jako „chłodna” i „gorąca” przemoc. Jerzy Mellibruda (2009) przemoc podzielił na dwie kategorie: „gorącą” i „chłodną”. Przemoc „gorącą” jest ściśle związana z pojęciem „furii”, czyli utratą kontroli nad emocjami, głównie złością i gniewem. Jest to stan silnego wzburzenia, związany z poczuciem satysfakcji wynikającym z odejścia od racjonalnego myślenia. Wybuchy agresji mogą być wywołane przez silne i negatywne emocje związane z frustracją, zablokowaniem celów czy niespełnieniem oczekiwań. Osobie sprawującej „przemoc gorącą” często towarzyszy poczucie wyższości i dominacji nad ofiarą, a także chęć zranienia jej. Natomiast „przemoc chłodna” wydaje się być bardziej przemyślanym i zaplanowanym działaniem, które ma na celu osiągnięcie określonego rezultatu. Osoba stosująca taką przemoc działa spokojnie i świadomie, mając pełną świadomość konsekwencji swoich działań (Mellibruda 2009).

Przemoc fizyczna to celowe naruszenie nietykalności ciała, które prowadzi do zadania obrażeń lub groźby ich spowodowania. Jadwiga Mazur (2002), omawiając różne formy przemocy w rodzinie, definiuje przemoc fizyczną jako sytuację, w której ofiara doznaje obrażeń od osoby, z którą ma bliskie relacje. Ponadto obejmuje ona wykorzystywanie siły fizycznej do wymuszania działań, które są dla ofiary niewygodne lub krzywdzące. Respondenci w niemal 41% opowiedzieli się za tym, iż przemoc fizyczna jest najczęściej stosowaną formą przemocy. Formy przemocy fizycznej mogą być aktywne lub bierne, odbierające ofierze dostęp do podstawowych potrzeb, grożące, zakazujące lub niszczące mienie. Przemoc fizyczna może być dokonywana bezpośrednio wobec ofiary poprzez jej krzywdzenie lub pośrednio, gdy ofiara jest świadkiem lub odczuwa skutki fizyczne przemocy wobec innych bliskich osób, np. siniaki (Widera 2010). Przemoc fizyczna może mieć również różne stopnie dotkliwości, co wiąże się z różnymi konsekwencjami dla ofiar. Skutki przemocy fizycznej można podzielić na kilka kategorii. Pierwszą z nich są obrażenia uznawane za „mniej poważne”, które mogą spowodować jedynie niewielkie śladowe obrażenia lub nie wywołują długotrwałych konsekwencji, na przykład małe siniaki. Następnie są obrażenia klasyfikowane jako „umiarkowanie poważne”, które wiążą się z częstszymi aktami przemocy, jednak nie zagrażają one życiu i nie powodują poważnych długotrwałych następstw, np. większe siniaki lub podskórne obrażenia. Kolejną kategorią są obrażenia uznawane za „bardzo poważne”, które są wynikiem stałych lub wielokrotnych aktów przemocy i mogą prowadzić do poważnych obrażeń tkanek, złamań kości czy wylewów podskórnych. Ostatecznie, najbardziej dotkliwe są

obrażenia określane jako „zagrożenie życia”, które stanowią skrajnie niebezpieczne konsekwencje zarówno fizyczne, jak i psychiczne, mogące zagrażać życiu ofiary, a nawet prowadzić do jej śmierci, będąc wynikiem ciągłego maltretowania fizycznego (Browne, Herbert 1999).

Kolejnym dotkliwym typem jest przemoc psychiczna. Ponad 45% respondentów wskazało ten typ przemocy jako najczęściej stosowany. Przemoc psychiczna stanowi trudny do uchwycenia rodzaj krzywdzenia, często określany jako „morderstwo duszy”. Jerzy Mellibruda (2009) definiuje przemoc psychiczną jako kontrolę sprawowaną przez sprawcę nad psychiką ofiary, wskazując na możliwość krzywdzenia jej za pomocą działań psychologicznych oraz zwracając uwagę na szkody psychiczne wynikające z przemocy. Jadwiga Mazur (2019) z kolei w swojej klasyfikacji ujmuje ją jako: „poniżanie i upokarzanie. Pozbawianie ofiary osobistej mocy, izolowanie i narzucanie własnych sądów, pozbawianie środków służących do właściwego funkcjonowania psychicznego i fizycznego ofiary”. Poniżej przedstawiono różne stopnie nasilenia przemocy, wraz z przykładami zachowań, które mogą powodować dany poziom cierpienia. „Mniej poważne” obejmuje rzadkie ataki werbalne, oczernianie, poniżanie oraz zniewagę. „Umiarkowanie poważne” to na przykład częste ataki werbalne, oczernianie, poniżanie, a także sporadyczne odrzucanie emocjonalne. W przypadku przemocy „bardzo poważnej” można spodziewać się regularnego odrzucania emocjonalnego, pojedynczych przypadków pozbawienia jedzenia i picia, a także ograniczenia wolności. Natomiast w sytuacji stanowiącej „zagrożenie życia”, można wymienić nagminne odrzucanie emocjonalne, ograniczanie wolności oraz brak dostępu do zaspokojenia podstawowych potrzeb (Browne, Herbert 1999).

Gaslighting to stosunkowo nowa forma przemocy emocjonalnej, w której sprawca, zwany gaslighterem, manipuluje ofiarą poprzez wprowadzanie jej w dezorientację, dostarczanie fałszywych informacji oraz kwestionowanie jej pamięci i percepcji. Gaslighter dąży do uzyskania kontroli nad ofiarą, przesuwając na nią odpowiedzialność za błędy i tworząc wątpliwości co do jej zdolności do oceny sytuacji. Często maskuje swoje negatywne zachowania pozytywnymi gestami, aby zdobyć zaufanie ofiary i łatwiej nią manipulować. Jego działania są starannie zaplanowane i realizowane w sposób przemyślany, aby stopniowo osłabić ofiarę. Ofiara gaslightingu zaczyna wątpić w swoje emocje, ma trudności z rozróżnieniem prawdy od kłamstwa oraz może rozważać możliwość choroby psychicznej. Często również jest izolowana od swojego otoczenia. Chociaż poszczególne działania gaslightera mogą wydawać się niewinne, ich skutkiem może

być poważne pogorszenie stanu psychicznego ofiary, prowadzące nawet do wystąpienia zaburzeń lękowych czy depresji (Romańczuk-Grącka 2021).

Przemoc seksualna to akt nadużycia, który obejmuje wszelkie niepożądane działania seksualne narzucane drugiej osobie bez jej wyraźnej zgody. Jest to trudny do zidentyfikowania problem, ponieważ ofiary często doświadczają wstydu związanego z naruszeniem ich prywatności. Jedno z wyjaśnień określa ją jako „zmuszanie osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowanie aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania o jej zgodę lub gdy obawia się odmówić. Przymus może polegać na bezpośrednim użyciu siły fizycznej, ale także na groźbach użycia siły lub emocjonalnym szantażu. Przemoc seksualna współwystępuje z fizycznym i psychicznym znęcaniem się” (Badura-Madej, Dobrzańska-Mesterhazy 2000). Zjawiskiem tym dotknięte są nie tylko kobiety, ale również często staje się ono przyczyną cierpienia dla mężczyzn i niestety dzieci. Do form przemocy seksualnej można zaliczyć także wymuszanie oglądania pornografii, wykonywanie czynności seksualnych w obecności innych osób oraz zmuszanie do kontaktów seksualnych z osobami, których orientacja seksualna nie jest akceptowana przez ofiarę (Bębas 2020). Warto także wspomnieć o aspekcie werbalnym. Przemoc werbalna seksualna obejmuje wszelkie niepożądane komentarze lub słowa o podłożu seksualnym, które wywołują wstyd, upokorzenie i poczucie degradacji (Mazurek 2020).

Przemoc ekonomiczna, podobnie jak opisane wcześniej formy, narzuca ofiarom wiele ograniczeń w życiu. Sfera materialna krzywdzenia określana jest jako „bezprawne finansowe wykorzystywanie i/lub kontrolowanie środków niezbędnych do utrzymania ekonomicznej niezależności ofiary. Zmuszanie jej do pozostawania w stanie niematerialnej zależności” (Browne, Herbert 1999). Osoba sprawująca przemoc ekonomiczną skutecznie ogranicza zdolność ofiary do zarządzania finansami, pozbawiając ją środków potrzebnych do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Kontroluje również wydatki ofiary oraz uniemożliwia jej korzystanie ze wspólnych zasobów, takich jak samochód. Często nie płaci też alimentów, traktując posiadane środki jako gwarancję własnego bezpieczeństwa i dobrego bytu, przyjmując, że pieniądze zarobione przez ofiarę są jego własnością. W niektórych przypadkach sprawca jest osobą, która nie pracuje ani nie angażuje się w prowadzenie gospodarstwa domowego, co sprawia, że jest całkowicie zależny od finansowego wsparcia ofiary. Całej relacji towarzyszy częste manipulowanie (Helios, Jedlecka 2017).

Zaniedbanie jest formą przemocy stosowanej wobec dzieci. Niemal 14% ankietowanych pracowników socjalnych uznało ją za najczęściej stosowany rodzaj przemoc. Irena Pospiszyl (1994) tłumaczy to zjawisko jako: „niezapewnienie lub uniemożliwienie zaspokajania potrzeb jednostce zależnej, jest zjawiskiem obejmującym całą skalę zachowań”. Niedbalstwo może przybierać różne formy, z których każda może poważnie zagrażać zdrowiu i rozwojowi dziecka. Wśród tych form można wymienić zaniedbanie fizyczne, które objawia się brakiem odpowiedniego ubioru czy żywienia, oraz porzucenie, czyli brak opieki lub nawet wygnanie dziecka z miejsca zamieszkania. Istnieje również zaniedbanie edukacyjne, które oznacza zaniedbanie obowiązku szkolnego oraz związanych z nauką kwestii. Kolejną formą jest zaniedbanie wychowawcze, które polega na braku reakcji na nieprawidłowe zachowania dziecka. Dodatkowo, istotne jest również niedostarczanie opieki zdrowotnej, co może prowadzić do zaniedbywania potrzeb zdrowotnych dziecka. Zaniedbania prenatalne stanowią także formę niedbalstwa, kiedy matka podejmuje świadome działania, które mogą zagrażać zdrowiu płodu. Ponadto, zachowania przeciw zdrowiu dziecka, takie jak palenie papierosów w jego obecności, również kwalifikują się jako forma niedbalstwa. Długotrwałe zaniedbywanie podstawowych potrzeb i ograniczanie prawidłowego rozwoju dziecka może prowadzić do poważnych powikłań zdrowotnych, a nawet doprowadzić do śmierci dziecka. Dlatego ważne jest, aby wszelkie przypadki niedbalstwa były rozpoznawane i odpowiednio reagowane, aby zapewnić dziecku bezpieczne i zdrowe środowisko do rozwoju (Bębas 2020).

Przyczyny przemocy w rodzinie

Powstanie problemu przemocy w rodzinie nie jest przypadkowym zjawiskiem, a na jego istnienie wpływa wiele czynników. Możemy wyróżnić czynniki związane m.in. z rolą płci, zaburzeniami psychologicznymi oraz uzależnieniem. Pomimo podejmowanych wysiłków społeczeństwa w kierunku równości płci i eliminacji dyskryminacji w pracy, nadal zdarza się, że płeć staje się źródłem przemocy w rodzinie. W wielu przypadkach to mężczyzna pełni rolę głowy rodziny, będąc osobą decyzyjną i utrzymującą finansowo rodzinę, podczas gdy rola kobiety sprowadza się głównie do obowiązków domowych. To powoduje, że kobieta może być finansowo uzależniona od partnera, co prowadzi do patriarchalnego modelu, szczególnie widocznego w przypadku przemocy ekonomicznej (Helios, Jedlecka 2017). Zjawisko „niespójności statusu”, czyli obniżenie statusu mężczyzny w rodzinie, również może przyczyniać się do przemocy, gdy

mężczyzna próbuje zrekompensować swoje poczucie niższej wartości poprzez dominację nad partnerką (Browne, Herbert 1999). Badani pracownicy socjalni jasno wskazali (90,9%), iż w ich opinii najczęściej sprawcą przemocy w rodzinie jest ojciec.

Innym czynnikiem często poruszonym w literaturze jest „dziedziczenie wzorca”, gdzie osoby będące ofiarami przemocy w młodości lub świadkami przemocy przejmują ten wzorec i stosują go w swoim życiu, z racji niskiego poczucia wartości oraz braku umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie (Helios, Jedlecka 2017).

Negatywne warunki mieszkaniowe, bezrobocie oraz ubóstwo są czynnikami, które mogą wpływać na występowanie przemocy w rodzinie według socjologicznej teorii stresu. Te sytuacje są uznawane za „stresory”, które mogą wywołać niepożądane emocje, prowadzące do zachowań agresywnych. Nawet w społecznościach, gdzie równość płci i eliminacja dyskryminacji są promowane, przemoc w rodzinie nadal występuje, czasami związana z rolami płciowymi, gdzie mężczyzna jest głową rodziny, a kobieta często finansowo zależy od niego (Filipek 2017). Według badanej grupy pracowników socjalnych podmiotem najczęściej doświadczającym przemocy w rodzinie jest matka, zdecydowało tak niemal 73% ankietowanych.

Zaburzenia osobowości, szczególnie tzw. dys socjalna, mogą być także czynnikiem ryzyka przemocy w rodzinie. Osoby z taką osobowością mają tendencję do konfliktów, impulsywności, braku empatii i traktowania partnera jak obiektu. Te cechy mogą prowadzić do problemów w życiu codziennym, w pracy oraz z nadużywaniem substancji psychoaktywnych, co z kolei może zwiększyć ryzyko przemocy w rodzinie (Materiały szkoleniowe ROPS Kraków).

Problem alkoholizmu również jest częstym czynnikiem przemocy w rodzinie. Uzależnienie od alkoholu powoduje wiele problemów w rodzinie, gdzie nawet jedna osoba uzależniona może powodować trudności finansowe, emocjonalne i życiowe dla innych członków rodziny (Sztander 1994). Spożycie alkoholu może prowadzić do eskalacji agresji oraz niemożności właściwego kontrolowania emocji, co zwiększa ryzyko przemocy fizycznej lub emocjonalnej w rodzinie. Dodatkowo, osoby uzależnione często mają problemy z percepcją rzeczywistości i nieświadomość swoich działań, co pogarsza sytuację. Wszystkie te problemy mogą prowadzić do eskalacji agresji i krzywdzenia innych członków rodziny (Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych).

Podczas przeprowadzania badań respondentów zapytano także o to, jakie są główne przyczyny przemocy w rodzinie. Pytanie dotyczyło różnych możliwych

czynników, z których badani mogli wybrać więcej niż jeden, a także dodać własną odpowiedź. Spośród podanych opcji, największą część ankietowanych (81,1%) stanowili ci, którzy wskazali alkoholizm jako główny czynnik prowadzący do przemocy domowej. Podobnie często 72,2% pracowników socjalnych wskazało na naśladowanie niezdrowych wzorców rodzinnych jako istotny element. Ponad 63% respondentów wskazało na nieskuteczność radzenia sobie ze stresem jako czynnik sprzyjający przemocy w rodzinie. Natomiast bezrobocie, ubóstwo, nadużywanie substancji psychoaktywnych oraz choroby psychiczne były wymieniane przez 27,3% lub mniej osób. Jedna z odpowiedzi własnych wskazała na słuszność wszystkich wymienionych przez ankietera przyczyn, zaznaczając również na złożoność czynników prowadzących do przemocy w rodzinie.

Fazy przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie to złożone zjawisko, które wynika z wielu czynników. Osoby zajmujące się przemocą często wykazują określone zachowania, które zostały uporządkowane i opisane w tzw. „cyklu przemocy w rodzinie”. Składa się on z trzech faz, które występują kolejno i mogą się powtarzać:

Faza narastania napięcia: Charakteryzuje się wzrostem napięcia, częstymi kłótniami, stałą irytacją oraz dużą impulsywnością ze strony sprawcy. W tej fazie sprawca może sięgać po środki mające zmienić jego postrzeganie rzeczywistości. Osoba doświadczająca przemocy często stara się usprawiedliwiać zachowanie sprawcy i trudno jej jest opanować sytuację, co często prowadzi do poczucia niepokoju oraz somatycznych dolegliwości, np. bólów głowy czy brzucha. Wzrastające napięcie może skłaniać ofiarę do próby prowokacji konfliktu, jako sposób na rozwiązanie sytuacji (Ciesielska 2014).

Po fazie narastającego napięcia następuje *moment gwałtownej przemocy*, który charakteryzuje się nagłą eskalacją sytuacji. Ta zmiana zwykle wydaje się być spowodowana pozornie małym wydarzeniem, ale powoduje przejście gniewu sprawcy w furję, co prowadzi do realnej krzywdy ofiary, takiej jak złamane kości czy uszkodzenia organów. W tej fazie wszelkie próby uspokojenia sprawcy, takie jak unikanie czy okazywanie życzliwości, okazują się nieskuteczne. Ofiara czuje się bezradna, oszołomiona i często przeżywa wstyd. W najcięższych przypadkach ta faza może zakończyć się tragicznie, śmiercią ofiary (Bębas 2020).

Ostatnim etapem cyklu przemocy w rodzinie jest *faza tzw. miodowego miesiąca*. W tym etapie sprawca przejawia przejściowe zmiany w zachowaniu, które są interpretowane jako skrucha i próba naprawienia szkód. Sprawca może wyrażać

żał za swoje postępowanie i obiecywać, że podobne incydenty nie będą miały miejsca. Zazwyczaj okazuje on ofierze pozorną miłość i troskę, stara się spełniać jej życzenia oraz kupować prezenty. Te działania sprawiają, że ofiara może poczuć ulgę i zacząć wierzyć w poprawę sytuacji. Często wybacza ona sprawcy, sugerując, że miłość i zgoda mogą zapanować nad przeszłością. Czas trwania i intensywność poszczególnych faz cyklu przemocy mogą zmieniać się w zależności od długości trwania przemocy w relacji. W początkowych stadiach przemocy faza miesiąca miodowego może być wyraźniejsza i trwać dłużej. W miarę upływu czasu ta faza może ulec skróceniu, podczas gdy fazy narastania napięcia i gwałtownej przemocy mogą się wydłużać, stając się bardziej drastyczne. (Kułak-Bejda, Waszkiewicz 2016).

Konsekwencje przemocy w rodzinie

Bezsporne jest, że przemoc w rodzinie prowadzi do dezintegracji życia rodzinnego. Jest to czynnik, który sprzyja wielu negatywnym zachowaniom i zjawiskom w funkcjonowaniu rodziny. Często długotrwała przemoc domowa wymaga nawet konieczności podjęcia leczenia psychiatrycznego przez członków rodziny. Skutki przemocy w rodzinie nie ograniczają się jedynie do samych aktów przemocy; ich konsekwencje mogą być równie dotkliwe i długotrwałe. Ofiary często borykają się z bolesnymi następstwami przez całe życie. Te trudności mogą dotyczyć różnych aspektów życia, zarówno somatycznych, psychicznych, jak i społecznych. Fizyczne skutki przemocy obejmują obrażenia ciała, takie jak blizny, które mogą pozostać na skórze ofiary na zawsze. Skutki psychiczne manifestują się różnymi zaburzeniami, takimi jak depresja czy PTSD (Zespół Stresu Pourazowego), w tym syndrom „maltretowanego małżonka”. Ofiary często zmagają się z trudnościami w relacjach społecznych z innymi ludźmi, co może prowadzić do izolacji i trudności w nawiązywaniu kontaktów. Ponadto, niektóre ofiary mogą wykazywać zachowania odbiegające od normy, jak również mogą być narażone na uzależnienia chemiczne lub behawioralne jako sposób radzenia sobie z traumą. Te skutki przemocy wewnątrzrodzinnej mają głęboki i trwały wpływ na życie ofiar, wpływając na ich zdrowie fizyczne, psychiczne i społeczne.

Bezpośrednią konsekwencją przemocy w rodzinie jest także zakłócenie funkcjonowania i rozwoju osobowości dotkniętych nią jednostek, szczególnie dzieci. Te nieprawidłowości mają istotny wpływ na różne obszary życia, takie jak zdrowie, relacje rodzinne, kariera zawodowa i integracja społeczna (Burliga 2013). Doświadczenie przemocy ze strony rodzica stanowi dla dziecka traumatyczne

przeżycie, wywołując widoczne trudności w relacjach z rówieśnikami oraz w osiągnięciu sukcesów szkolnych. Dziecko często odczuwa brak pewności siebie oraz wykazuje symptomy zaburzeń lękowych. Pomimo doznanych ran psychicznych i fizycznych, dziecko często chroni swojego rodzica i usprawiedliwia jego zachowanie w obawie przed utratą związku z nim (Kaniewska-Mackiewicz 2018). Ten wewnętrzny konflikt prowadzi do psychicznego rozdarcia dziecka, co z kolei może wpłynąć na pojawienie się późniejszych problemów życiowych (Pospiszyl 1994).

Wnikliwa analiza skutków przemocy w rodzinie wyraźnie ukazuje, że jej negatywne konsekwencje rozciągają się na wiele sfer życia jednostki oraz funkcjonowanie całej rodziny. Jednakże, nie wolno nam zapominać o nadziei i możliwości zmiany. Świadomość i edukacja społeczna, skupiona na prewencji przemocy w rodzinie oraz wsparciu dla ofiar, stanowią kluczowy krok w kierunku zmniejszenia jej występowania i łagodzenia jej skutków.

Podsumowanie

Przemoc domowa jako zjawisko powszechne wpływa na życie rodzinne w sposób znaczący, prowadząc do rozpadu więzi i funkcji rodziny. Konsekwencje tej przemocy są rozległe i dotyczą różnych aspektów życia jednostek oraz całych społeczności. Oprócz oczywistych skutków fizycznych, takich jak obrażenia ciała, przemoc w rodzinie generuje także poważne problemy psychiczne, takie jak depresja czy zespół stresu pourazowego, które mogą utrzymywać się przez długi czas po zakończeniu przemocy. Szczególnie dotkliwe skutki doznają dzieci, które narażone na przemoc ze strony rodziców doświadczają traumatycznych przeżyć, co może prowadzić do trudności w relacjach społecznych, problemów w szkole oraz zaburzeń emocjonalnych. Istotne jest również zauważenie, że pomimo doznanych cierpień, wiele ofiar próbuje chronić swoich agresorów i usprawiedliwiać ich zachowanie, co może prowadzić do dalszego krzywdzenia się oraz trudności w procesie leczenia i powrotu do zdrowia. Dlatego też skuteczne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wymaga kompleksowego podejścia, obejmującego zarówno wsparcie ofiar, jak i edukację oraz interwencje społeczne, mające na celu zmianę wzorców zachowań i postaw społecznych. Jednocześnie należy podjąć wysiłki na rzecz zapobiegania przemocy domowej poprzez promowanie zdrowych relacji rodzinnych i wczesne wykrywanie sygnałów alarmowych w rodzinach dotkniętych tą patologią. Tylko w ten sposób możemy stworzyć bezpieczniejsze środowisko dla wszystkich członków społeczeństwa.

Streszczenie

Celem artykułu jest zgłębienie złożonej problematyki przemocy domowej jako głównego czynnika prowadzącego do dysfunkcji rodzinnych oraz dążenie do zrozumienia mechanizmów, które sprawiają, że przemoc domowa staje się destabilizującym bodźcem w relacjach rodzinnych. Artykuł zawiera opis zjawiska przemocy w rodzinie, ujęcie definicyjne przemocy, jej rodzaje i cykl oraz determinanty i konsekwencje jej występowania. Część metodologiczną artykułu stanowi ankieta skierowana do pracowników socjalnych, której wyniki rozszerzają postrzeganie zjawiska, przez osoby mające z nią do czynienia w codziennej pracy. Analiza literatury wykazała, iż przemoc domowa to zjawisko powszechne, które w sposób znaczny wpływa na życie rodzinne i bezsprzecznie nie może pozostać niezauważone.

Słowa kluczowe: przemoc domowa, dysfunkcja, trauma, relacje rodzinne

Abstract

The purpose of the article is to explore the complex issue of domestic violence as a major factor leading to family dysfunction, and to seek to understand the mechanisms that make domestic violence a destabilizing stimulus in family relationships. The article includes a description of the phenomenon of domestic violence, a definitional account of violence, types and cycle, and the determinants and consequences of its occurrence. The methodological part of the article is a survey aimed at social workers, the results of which expand the perception of the phenomenon, by those who deal with it in their daily work. Analysis of the literature showed that domestic violence is a widespread phenomenon that significantly affects family life and undeniably cannot go unnoticed.

Keywords: domestic violence, dysfunction, trauma, family relationships

Bibliografia

- Badura-Madej, W., Dobrzańska-Mesterhazy, A. (2000), *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bębas, S. (2020), *Patologie społeczne i zagrożenia w rodzinie*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Bębas, S. (2020), *Patologie społeczne i zagrożenia w rodzinie, Rodzina jako przedmiot poznania naukowego*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Błachut, J., Gaberle, A., Krajewski, K. (2004), *Kryminologia*, Gdańsk: Wydawnictwo Arche.
- Browne, K., Herbert, M. (1999), *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, tłum. E. Bielawska-Batorowicz, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Burliga, Ł. (2013), Przemoc w rodzinie i sposoby przeciwdziałania jej przez pracę resocjalizacyjno-wychowawczą kuratora sądowego, *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie*, nr 16.
- Ciesielska, M. (2014), Rodzaje, formy i cykl przemocy w rodzinie, *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, nr 12(3).
- Cudak, H. (2011), Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo wychowawcze, *Pedagogika Rodziny*, nr 1(2).
- Czyżewska, M. (2022), Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, założenia i skuteczność systemu, *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*, nr 42.
- Słownik Języka Polskiego. *Dysfunkcja*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/dysfunkcja.html> (dostęp: 07.04.2024).
- Filipek, S. (2017), *Wspomaganie człowieka dorosłego w sytuacji przemocy w rodzinie*, Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Pedagogiki i Psychologii.
- Helios, J., Jedlecka, W. (2017), *Współczesne oblicza przemocy, zagadnienia wybrane*, Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kaniewska-Mackiewicz, E. (2018), Przemoc w rodzinie, *Zeszyty Naukowe WSG. Edukacja – Rodzina – Społeczeństwo*, nr 3.
- Kawula, S., Brągiel, J., Janke, A.W. (2007), *Pedagogika Rodziny, Obszary i panorama problematyki*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kułąk-Bejda, A., Waszkiewicz, N. (2016), Mechanizmy i skutki przemocy w rodzinie. W: E. Krajewska-Kułąk, K. Kowalczyk, A. Kułąk-Bejda, A. Guzowski, W. Kułąk (red.), *Różne barwy przemocy*, Białystok: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku. Wydział Nauk o Zdrowiu.
- Lipowska-Teutsch, A. (1998), *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Mazur, J. (2002), *Przemoc w rodzinie: teoria i rzeczywistość*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

- Mazur, J. (2002), Przemoc wewnątrzrodzinna – problem środowiska miasta przemysłowego?, *Życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne. Roczniki Socjologii Rodziny*, XIV, 139.
- Mazurek, A. (2020), Jeszcze adoracja, czy już przestępstwo? Regulacje prawne a werbalna przemoc seksualna wobec kobiet. W: K. Kalbarczyk, K. Skrzątek (red.), *Naukowa analiza wybranych problemów społecznych*, Lublin: Tygiel.
- Mellibruda, J. (2009), *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia.
- Młyński, J. (2012), Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych, *Studia Socialia Cracoviensia*, t. 4, nr 2 (7).
- Nowak, B.M. (2020), (Nie)bezpieczna rodzina – kalejdoskop (dys)funkcji, *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, nr 9(2).
- Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. *Nadużywanie alkoholu a problem przemocy domowej*, <https://www.parpa.pl/phocadownload-pap/Przeciwdzialanie/Naduzywanie%20alkoholu%20a%20problem%20przemocy%20domowej%20-%20broszura.pdf> (dostęp: 07.04.2024).
- Pospiszył, I. (1994), *Przemoc w rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Praca z rodziną uwikłaną w przemoc w kontekście chorób psychicznych członków rodziny. Materiały szkoleniowe ROPS Kraków, https://rops.krakow.pl/pliki/Polityka_spoeczna/Materia__y_szkoleniowe_na_strone_www/1_Praca_z_rodzin__uwik__an__w_przemoc_w_kontekscie_chor__b_psychicznych_cz__onk__w_rodziny_materia__y_szkolenio_we.pdf (dostęp: 07.04.2024).
- Romańczuk-Grącka, M. (2021), Gaslighting jako forma przemocy psychicznej, *Studia Prawnoustrojowe*, nr 52.
- Sztander, W. (1994), *Poza kontrolą*, Warszawa: PARPA.
- Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 Nr 180 poz. 1493).
- Widera-Wysoczańska, A. (2010), *Mechanizmy przemocy w rodzinie*, Warszawa: Difin.